

HİLMİ TEZGÖR • “Bin Atlı Akınlarda Çocuklar”

HİLMİ TEZGÖR 1968'de İstanbul'da doğdu. Avusturya Lisesi'nde okudu. Dergicilik, yayınevi editörlüğü ve müzik yazarlığı yaptı. Yüksek lisansını Boğaziçi, doktora-sını İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. 1992'den bugüne çeşitli dergi, gazete ve antolojilerde şiirleri, şiir ve şarkı sözü çevirileri, edebiyat ve müzik konulu yazıları yayımlanıyor. 1995'te kurulduğundan beri Açık Radyo'da Vertigo isimli müzik programını hazırlıyor. Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak modern Türk edebiyatı, modern Türk şiiri, edebiyat kuramları, karşılaştırmalı edebiyat ve popüler müzik-edebiyat ilişkisi alanında dersler veriyor, çalışmalar yapıyor. Kalem aldığı *Şarkıdaki Şiir* (2012) ve derlediği "*Korkuyu Beklerken*" *Gelenler: Oğuz Atay Oyküleri Üzerine Yazılar* (2011) yine İletişim Yayınları'ndan çıktı. Şiir kitabı: *Geçişli Fiiller* (Alukarkbeş, 2003). Çeviri şiir kitapları: Hermann Hesse / *Seçilmiş Şiirler* (Alukarkbeş, 1994), Erich Fried / *41 Aşk Şiiri* (İyi Şeyler, 1998), Karl Krolow / *Dünyanın İşaretleri* (Yapı Kredi Yayınları, 1999).

İletişim Yayınları 1906 • Edebiyat Eleştirisi 38

ISBN-13: 978-975-05-1240-7

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ayla Karadağ

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HİLMİ TEZGÖR

“Bin Atlı
Akınlarda
Çocuklar”

Ortaokul Türkçe
Ders Kitaplarında Şiir
(1929-2005)

“Bizler ‘akın’ sözcüğünü çocukluğumuzdan bellemişizdir.”

SEVGI SOYSAL

İÇİNDEKİLER

Önsöz ve Teşekkür 11

Giriş 15

BİRİNCİ BÖLÜM

Türk Milli Eğitiminde Türkçe ve Edebiyat Eğitimi 21

Osmanlı'dan bugüne eğitime kısa bir bakış 21

Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevleri 32

Türkçe ve edebiyat eğitiminin genel amaçları 34

Türkçe eğitiminin genel amaçları 36

Türk dili ve edebiyatı eğitiminin genel amaçları 38

Ders Kitapları Yönetmeliği 40

Türkçe ve edebiyat eğitiminin işlevleri 42

"Edebiyat kanonu" kavramı 46

İKİNCİ BÖLÜM

Türk Şiirinin Cumhuriyet'ten Günümüze Dek Geçirdiği Biçim ve İçerik Değişimleri 55

Türkçe ve edebiyat eğitiminde şiir 55

Şiir nedir? 55

Türkçe ve edebiyat eğitiminde şiirin önemi 57

Cumhuriyet'in eşiğinde Türk şiiri.....	59
1930'larda Türk şiiri.....	66
Garip akımı ve toplumcu gerçekçiler.....	73
İkinci Yeni'den çağdaş Türk şiirine.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türk Şiirinin Cumhuriyetten Günümüze Kadar Geçirdiği Biçim ve İçerik Değişimlerinin Türkçe Ders Kitaplarına Yansıması	83
Cumhuriyet döneminde basılan ortaokul Türkçe ders kitaplarının kısa tarihi.....	83
Türk şiirindeki değişimlerin ders kitaplarına eşzamanlı yansıması.....	88
1929-1945 arası dönem.....	88
Edebi kıraat örnekleri (1929-1935).....	88
Okuma Kitabı (1935-1945).....	98
1945-1952 arası dönem.....	103
Türkçe I-II-III (1945-1952).....	103
1953-1982 arası dönem.....	109
Ek Okuma Kitabı (1951-1967).....	110
Güzel Türkçemiz I-II-III (1953-1958).....	111
Örnek Yazılar I-II-III (1953-1981).....	115
Türkçe I-II-III (1953-1981).....	117
Türkçemiz I-II-III (1962-1981).....	118
Ortaokullarda Türkçe Dersleri I-II-III (1962-1977).....	121
Türk şiirindeki değişimlerin ders kitaplarına artzamanlı yansıması.....	125
1983-2005 arası dönem.....	125
Türkçe I-II-III (1983-1992).....	125
İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 6-7-8 (1993-1999).....	127
İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 6-7-8 (1999-2005).....	131
Cumhuriyetten bugüne Türkçe ders kitaplarına en çok seçilen şairler ve şiirler.....	134
Faruk Nafiz Çamlıbel / "Bizim Memleket".....	136
Tevfik Fikret / "Körle Kötürüm".....	140
Yahya Kemal Beyatlı / "Akıncı" ve "Mohaç Türküsü".....	143

<i>Cahit Sıtkı Tarancı / "Bu Sabah Hava Berrak" ve "İstiklal Marşını Dinlerken"</i>	147
<i>Enis Behiç Koryürek / "Gemiciler"</i>	151
<i>Necmettin Halil Onan / "Bir Yolcuya"</i>	153
<i>Cahit Külebi / "Mustafa Kemal"</i>	155
<i>Orhan Şaik Gökyay / "Bu Vatan Kimin?"</i>	157
<i>Behçet Necatigil / "Resim"</i>	159
Türk şiirinin Cumhuriyetten günümüze kadar geçirdiği biçim ve içerik değişimlerinin Türkçe ders kitaplarındaki yansımalarına eleştirel bir bakış	165
Sonuç	177
EK Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçerik Dökümü	181
KAYNAKÇA	203

Önsöz ve Teşekkür

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı'nda hazırladığım ve 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen doktora tezimin gözden geçirilmiş son hali. Dünyanın neresinde olursa olsun, ulus-devleti oluştururken temel unsurlardan biri olarak kabul edilen edebiyat, Gregory Jusdanis'in dediği gibi “hem bir milletin tezahürü hem de millet-oluşturma sürecinin bir parçası”. (Jusdanis, 1998: 76). Dil ve milletin bir olduğu düşünüldüğünde bir ayna ya da günlük olarak da görülebilecek edebiyat, “milletin geçmişinin, şimdisinin ve geleceğinin hikâyesini anlatır.” Ona göre, “edebiyat kültürü, millet olarak bütünlüklerini pekiştirmek ve modernliğe hazır olduklarını (gecikmiş olarak) göstermek isteyen etnik cemaatler için vazgeçilmez önem taşımıştır.” (a.g.e.: 76)

Toplumun yapısı, düzeni, nitelikleri edebiyatta yansımalarını bulur ve bu yansımayla toplum da, edebiyat da değişir. Yani bu ilişki karşılıklıdır. Edebiyatın diğer bütün türleri gibi şiir de toplumsal gerçeklikten ayrı düşünülemez. Türk şiiri, Cumhuriyet döneminde biçim ve içerik açısından –yeri

geldiğinde radikal ve tepkici olabilen– çeşitli değişimler geçirmiştir. İçerikte idealist bir anlayıştan, önceleri daha gerçekçi ve vatansever, sonrasında halkçı ve toplumcu, ardından daha soyut ve bireysel bir anlayışa doğru değişim gösterirken, biçimde de kurallı –ölçülü, uyaklı– yaklaşım yerini serbest şiire bırakmış, sonraki dönemlerdeyse bu iki anlayışı da bünyesine katarak farklı arayışların peşinde olmuş ve giderek boyutlarını genişletmiştir.

Bu çalışma boyunca, söz konusu değişimler yaşanırken, “ortaokul Türkçe ders kitaplarına hangi şair ve şiirler seçilmiş, hangileri dışarıda bırakılmıştır?”, “bunların nedenleri neler olabilir?”, “politik ve sosyolojik değişimlerin söz konusu seçimlerde etkisi olmuş mudur?” gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılacak. Türk şiirinin geçirdiği değişim ve aşamaların, yeni bir milleti oluştururken en önemli araç olan ders kitaplarına nasıl, ne derecede ve hangi çapta yansıdığı araştırılacak, değişim sürecinin eleştirel bir anlayışla ele alınıp alınmadığı sorgulanacak.

Bu çalışma şiirin derinlemesine okunmadığı ve yüzeysel bir ilgi gördüğü, gündelik yaşamın parçası halineyse hiç gelemediği, şiir kitaplarının satın alınmadığı toplumumuzun, öğrenci olarak yetişirken hangi şairleri ve şiirleri okuyarak edebiyatı sevdiğine açıklık getirebilirse ne mutlu. Ayrıca bu sonuçların Türk şiirine bakışta yeni açılımlar getirebileceği ve öğretim programında yapılan güncel çalışmalara katkı sağlayabileceğini de ümit ediyorum. Nitekim konuyla ilgilenenler için Cumhuriyet döneminde “lise edebiyat” kitaplarına ilişkin bir çalışma olarak Elif Baki’nin *Ulusun İnşası ve Resmi Edebiyat Kanonu* (İstanbul: Libra Yayınları, 2010) isimli kitabını da önerebilirim.

Çalışmayı yaparken Cumhuriyet döneminde basılan Türkçe ders kitaplarına ulaşmakta çok zorlandığımı belirtmek isterim. Talim ve Terbiye Kurulu’nun Ankara’daki arşiv

kütüphanesinde bile –inanması zor ama– çok eksik vardı. Yine de kitapların hemen hemen tamamını bir şekilde edinme ya da inceleyebilme fırsatını buldum, bazılarının ise sadece “İçindekiler” listesine ulaşabildim. Tabii göz ardı edilmemesi gereken bir nokta da gerek eğitim sisteminin gerek ders kitaplarının bu çalışmanın tamamlandığı 2005’ten beri neredeyse her yıl değişikliklere uğraması. Bu anlamda kitabın kapsamının 2005’le sınırlı olduğunun altını tekrar çizmekte fayda var.

Doktora tezimi hazırlama sürecinde, başta danışman hocam Prof. Dr. Selahattin Dilidüzgün olmak üzere benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Tülin Polat ve Doç. Dr. Yıldız Kocasavaş’a, “esas” hocam Prof. Dr. Fatma Erkman’a, Prof. Dr. Nilüfer Tapan’a, Yrd. Doç. Dr. Latif Beyreli’ye, “ekürim” Emel Silahsızoğlu’na, yolumu aydınlatan sevgili dostlarım Engin Kılıç ve Türker Armaner’e, bu zorlu sürece eşlik edebilen eşim, emeği geçen diğer hocalarım ve dostlarıma teşekkür ederim.

Giriş

Eğitimin yaşam boyu sürdüğünü biliriz. Öğrenmeye açık olduğumuz sürece yeni bilgi, beceri ve deneyimler edinir, bu sayede kendimizi daha iyi tanır, yaşamımızı daha anlamlı kılarız. Yine biliriz ki, eğitim, yalnızca bilgi edinme süreci değil, edinilen bilgileri kullanma becerisinin kazandırıldığı, yaşamın bütününe kucaklamayı da sağlayan bir süreçtir. Bu süreç etkileşimlidir ama “öğretilenin mutlaka öğrenildiği veya tersinden bakıldığında, öğrenilenin mutlaka öğretilen olduğu söylenemez. Bir başka deyişle, okulun aştığı değerlerin öğrenci tarafından mutlaka içselleştirileceği ya da kabul edileceği düşünülemez.” (Kaplan, 2002: 395) Bu bağlamda ünlü Fransız eğitimci düşünür Jean-Jacques Rousseau da eğitimin amacının çocuğun özgürlüğü ve mutluluğu olduğunu vurgulamıştır.

Alman felsefeci Martin Heidegger'e göre şiir, varlığın sözle kurulmasıdır. Varlıktan söz edebilmek içinse öncelikle varoluşun farkında olmak gerekir. Geniş olarak alındığında sanat –bu çalışma bağlamındaysa Türkçe öğretimi ve edebiyat eğitimi– söz konusu varoluşun hissedilebileceği içsel ya-

şantıyı oluşturabilmek için çabalar; özü ve amacı budur. İçsel yaşantısını oluşturabilen kişiye varoluşunu hisseder ve dış dünyadaki yaşantıya katılmak için anlam bulur. “Eğitimin amacı bize bir gerçeklik ve güzellik duygusu aşılaksa, bunun en etkili araçlarından birinin edebiyat olduğunu da böylece anlamış oluruz.” (Çapan, 2002: 121) Bu çerçevede bakıldığında Türkçe ve edebiyat dersleri, bilgi ve kültür aktarımının yanı sıra sanatsal ürünleri tüketmeyi, bunlarla etkileşim içinde olabilmeyi, en önemlisi de estetik hazı önemseyen derslerdir. Nitekim kültürlerde genellikle ilk gelişen yazınsal tür olan şiirin de dil ve edebiyat derslerinde önemli bir yer tutması gerekir. İşte bu kitap, cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türkçe ders kitaplarına alınan şiirlerin, bu türdeki yeniliklere ve gelişmelere duyarlı olup olmadığını sorgulamayı hedefliyor.

İlköğretimdeki Türkçe ve ortaöğretimdeki edebiyat öğretimi insana öncelikle kendini, daha sonra dünyayı sevmeyi ve onu anlamlandırmayı öğretebilir. Ancak bunun için öğrenciyle edebiyat metni arasında bir iletişimin kurulabilmiş olması gereklidir. Yoksa öğrencilere birtakım tarihsel bilgilerin, isimlerin, akımların öğretilmesi, dahası ezberletilmesi ve sonra da bunların sınanması anlamsızdır. İletişim kurulamadıysa, bu bilgilerin hepsi kısa zamanda unutulup gidecektir. Tabii bunun yanı sıra, toplumumuzda eksik olan eleştirel bilinç ve duyarlılığa sahip olmak da önemlidir. Edebiyat metnine, dolayısıyla hayata karşı duyarlı ve eleştirel olabilmek gerekir.

Türk şiirinin özgün isimlerinden Behçet Necatigil aynı zamanda bir öğretmendi. Yıllarca Türkiye'nin farklı şehirlerinde dersler vermiş, öğrencileri tarafından hep çok sevilmiş, örnek alınmıştı. Öğretmenliğinin ve aile yaşantısının yanında şiir yaşantısını da istikrarlı, üretken ve özgün bir biçimde kendi köşesinde sürdürebilmişti. Ne var ki, Türk şiirinin

en büyük isimlerinden birisi haline gelen Necatigil'in, yaşadığı dönemde genel kabul gören akım ve tavırlardan bağımsız bir duruşu vardır. Sevilir sevilmesine ama bağra basılmaz. Bir akımın ya da ekolün temsilcisi, bayraktarı hiç olmamıştır. Alçak sesli bir şiidir onunki; güçlü ama alçak sesli. Necatigil, bir öğretmen ve şair olarak edebiyat eğitimi ve bu eğitimde şiirin rolü üzerine de düşünmüş, kafa yormuştur:

Türkçe'yi doğru okuyup yazmak ayrı, edebiyat ayrı. İlki bir tohumdur. Ders kitabı değerinde kompozisyon bilgilerinin öğütlediği kurallar ötesinde çimlenir, yeşerir. Dal verme, çiçek açma alanı hayatın kendisidir. İster okul edebiyat programlarının demirbaş eskileri olsun, ister bazılarımızın okullarda resmen hâlâ okutulmayışlarına hayıflandığımız çağdaş şairler, romancılar olsun her iki grup da ne yazmaya, ne kompozisyona fazla bir şey kazandırır. Şiir, hikâye, roman, hele şiir; kompozisyon dediğimiz yalın, açık anlamı karartır, bulandırır. Çünkü edebiyat çapraşıktır, sanatlıdır; kompozisyon ise yalın, doğru ve düz yol. (Necatigil, 1993: 539)

Hep söylenen, "Türkiye'de her üç kişiden birinin şiir yazdığı" varsayımının ne kadar doğru olduğu bilinmez. Ama kesin olan şu ki, Türkiye'de şiir çok okunmuyor. Oysa Türk şiiri, bugün dünya şiirinin en önemli damarlarından biri. Halk şiiri ve divan şiirinin yanı sıra Türkiye'de cumhuriyet döneminde de geniş bir yelpazeye yayılan, sanatsal niteliği yüksek şiirler yazıldı, yazılıyor. Yaşar Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Pamuk ve birkaç istisnai yazar bir yana, şiir dışındaki türler için de durum pek farklı sayılmaz ama Türk şiiri, dünyaca keşfedilmek ve okunmak üzere yıllardır bekliyor.

Daha önce de değindiğim gibi, bu çalışmanın amacı cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin geçen süreçte

Türk şiirinin geçirdiği aşamaların, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bastığı ya da basımına izin verdiği ortaokul Türkçe ders kitaplarına eş ve art zamanlı yansımaları ortaya koymak. Türkçe öğretiminin sağlıklı biçimde gerçekleşebilmesi için ders kitaplarına alınacak metinlerin seçimi ve bunların öğretim amaçlarına uygun olarak işlenme yöntemi de önemlidir. Bu amaç doğrultusunda, ders kitaplarında şiir türünün ne kadar ve nasıl ele alındığı bu çalışma için önem taşıyor. Dolayısıyla çalışmada Türk şiirinin geçirmiş olduğu evrelerle biçim ve içerikte ortaya çıkan yenilikler belirlenerek bu yeniliklerin ders kitaplarına yansımaları sayısal verilerle saptandı. Bunu yaparken liselerde okutulan “Edebiyat”, “Türk Dili ve Edebiyatı” ve “Ortaöğretim Türk Edebiyatı” kitaplarını inceleme dışında bıraktı, sadece ortaokullarda okutulan ders kitaplarına odaklandım.¹ Başlangıç noktasında öncelikle cumhuriyet döneminde basılan ve ortaokullarda okutulan ders kitaplarının hangileri olduğunu belirledim. Daha sonraysa bu ders kitaplarında yer alan şiirlerin, şiir türünde olan gelişmeleri hem eş zamanlı hem de art zamanlı içerip içermediğini ele aldım.

Birinci Bölüm'de Türkçe eğitiminin geçirdiği evreler ana çizgileriyle tanıtıldı, ardından da Türkçe ve edebiyat öğretiminin genel amaç ve işlevleri irdelenmeye çalışıldı. İkinci Bölüm'de bir edebi tür olarak şiiri mercek altına alınıp şiirin ne olduğu üzerinde durularak Türk şiirinin geçirdiği evrelerin, oluşan akımların ve öne çıkan şairlerin altı çizildi. Bu aşamada Türkçe ve edebiyat derslerinde şiirin neden önemli olduğunu da vurgulamaya çalıştım. Üçüncü Bölüm'deyse çalışmanın özgün verisi olması umulan Türk şiirinin cumhuriyetten günümüze kadar geçirdiği biçim ve içerik deği-

1 1929'dan 1953'e kadar Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) tekelinde olan ders kitapları bu yıldan itibaren aşamalı ve denetimli olarak serbest piyasaya bırakılmış; 1983'ten itibaren ise hem MEB hem de serbest piyasanın kitapları ortaokullarda kullanılmıştır.

şimlerinin ders kitaplarına yansıması, dönem ve öne çıkan şair ve şiirler göz önüne alınarak ortaya konuldu. Bu aşamada cumhuriyet döneminde basılan ortaokul Türkçe ders kitaplarının bir dökümü yapıldı, MEB'in uyguladığı strateji doğrultusunda farklı yayınevlerince basılan ders kitapları da incelendi. Son olarak Türk şiirinin cumhuriyetten günümüze kadar geçirdiği biçim ve içerik değişimlerinin Türkçe ders kitaplarındaki yansımasına eleştirel bir bakış getirildi. Başka bir deyişle, ders kitaplarının 1970'lere kadar eş zamanlı; bundan sonraki dönemdeyse art zamanlı olarak değişimlere duyarlı olup olmadığına bakıldı.